

DE TRIBUNE

Redactieadres:
D. J. WIJNKOOP, N. Prinsengracht 10
Amsterdam.

SOC. DEM. WEEKBLAD

Administratieadres:
J. C. CETON, Wijtenbachstraat 13
Amsterdam.

- VERSCHIJNT ELKEN ZATERDAG. -

Abonnementsprijs bij vooruitbetaling 40 cent per 3 md. Buitenland 65 cent. Losse nummers 3 cent.

Onder Redactie van:

J. C. CETON, W. v. RAVESTEIJN Jr. en D. J. WIJNKOOP.

Advertentiën.

Per regel 10 cent
Bij abonnement speciaal tarief.

INHOUD: Wachter, wat is er van den Nacht? — {Om de Oude Vaan! — 1848—1908. — Ter Herdenking. — Voor Zestig jaren en Thans. — Persoonlijke Herinnering. — Burgerlijke Onjuistheid en Proletarische Waarheid. — Het Kommunistisch Manifest en Onze Dagen. — Het Denken van Gisteren en Heden.

Van de Administratie.

Postkwitanties zijn verzonden. Gelieve het geld klaar te leggen.

Wachter, wat is er van den nacht?

Toen in 1847 de economische crisis als een vreeslijk onweer over Europa losbarstte, — een onweer, dat in het volgende jaar vergezeld werd van eenen revolutionairen stormwind, die de wateren der Seine, Spree en Donau in heftige beroering bracht — lag de Nederlandsche werkende klasse in de diepste degeneratie ter neer.

Het proletariaat hier te lande leed niet, omdat het industriële kapitalisme in zijne volle ontplooiingskracht armoede en ellende over de werkers uitstortte, neen, *zijn* lijden werd veroorzaakt omdat hier bijna een eeuw reeds het kapitalisme tot stilstand was gekomen. En zulk een stilstand in onze maatschappij beteekent een verrottingsproces, beduidt, dat het proletariaat in plaats van eene revolutionaire klasse, eene reactionnaire, bedeelde wordt, zooals zijn naamgenoot uit het oude Rome. Zoo kon in het jaar 1847 eene commissie rapporteeren aan Burgemeester en Wethouders van Amsterdam: „dat een derde der bevolking, zoo niet voortdurend, althans tijdelijk van de hulp van anderen afhangt.”

De maatschappelijke ontwikkeling stond stil. Het kapitalisme in zijnen hoogsten vorm, als industrieel kapitalisme, ontbrak hier nagenoeg geheel en al. Wat zou dan nieuw leven hebben kunnen brengen in hoofd en hart van de Nederlandsche werkers?

En toen dan ook de economische crisis in al hare felheid over Europa losbrak, kon deze wel in Nederland de ellende der onderste lagen nog verergeren, maar daar geen tegentendens van revolutionair verzet doen geboren worden, geen laaiend vuur van opstand doen ontbranden!

En deze degeneratie van het proletariaat spiegelt zich zoo onmiskenbaar duidelijk weer in de literatuur der dagen. Nederland had een dichter, die algemeen, universeel trachtte te zijn, die de grootste gebeurtenissen zijner dagen bezingen wilde, die nog iets verheveners rondom zich zag als doel zijner zangen, dan Tollens met „zijn eerste tandje van zijn jongste kind”. Maar ook hij, Da Costa, kon in de Nederlandsche samenleving niet dat vinden, waardoor hij een revolutionair dichter had kunnen zijn. Slechts in het verleden lag voor Nederland het schoone; het heden bood hem geen steunpunt.

Als dan ook het jaar 1847 komt, het jaar, waarin reeds geheel Europa gevoelen gaat, dat er ontzettende gebeurtenissen nabij zijn, wil da Costa de dichterprofeet zijn en vraagt hij met dien ouden joodschen profet Jesaja: „Wachter, wat is er van den nacht?”

Hij ziet, en vooral als Nederlander ziet hij dat, het pauperisme schrikbarend toenemen. Hij vraagt aan de machtigen en rijken, wat er van de arbeidende klasse worden zal. Hij vraagt aan hen die beseffen moeten 't Gewicht dier vraag, Zoo diep, zoo roerend, en ontroerender gestaag Der Maatschappij gesteld: Wat wordt er van uw armen?”

En als het revolutiejaar gekomen is, schrijft hij in zijn gedicht „1848-1848”:

„. De Maatschappij gevoelt
Haar evenwicht gestoord, haar lichaam kwijnt en woelt
Bij beurten. 't Is de plaag van kankrend pauperisme”.

Maar de vraag: „Wachter wat is er van den nacht?” blijft in werkelijkheid door den dichter onbeantwoord. Voor Da Costa kan slechts in het einde der dagen de duisternis wijken. Geen andere hulp dan een bovenaardsche. Hij, die in de realiteit geen lichtpunt vinden kan *moet* wel in het bovennatuurlijke gelooven:

„Op 's hemels wolken zal hij komen,
Die aan den nacht een einde maakt.”

Toch had zich toen reeds in Parijs een feit geopenbaard, waaruit de fijnstvoelenden, geplaagd in een gunstig milieu, reeds toen concludeeren konden, dat een nieuw tijdperk begonnen was, een nieuwe strijd, die niet eindigen zal, voor de donkere macht van kapitalisme van de aarde geweken is.

De Parijzer arbeiders, die in de Februari-revolutie voor de bourgeoisie de vrijheid hadden bevochten, werden, toen zij voor zich zelve ook eenig voordeel dier omwenteling opeischten, in de maand Juni bij honderden in de straten van Parijs neergeschoten. Toen is het het proletariaat wel duidelijk geworden, dat er geen broederschap, geen belangen eenheid tusschen hem en de bezittende klassen kon bestaan, of om de woorden van Marx te gebruiken: „De Fransche driekleur gedoopt in het bloed der Juni-opstandelingen, werd tot de roode vaan van het proletariaat!”

Zeker, de stem der revolutionaire arbeidersklasse was voor een tijdje gesmoord. Met de nederlaag der Fransche proletariërs was ook de revolutie in Berlijn en Weenen gebroken. Maar in de harten der meestbewusten leefde de zekerheid, dat het vóórspel van het grootsche drama, de strijd tusschen niet-bezitters en bezitters, nog slechts was afgespeeld.

De revolutie kan niet half blijven steken, het proletariaat moet eens de algeheele omwenteling der maatschappij tot stand brengen.

Voor het oogenblik mat ter neer liggend, zal het toch eenmaal weer op krachten komen. Als een reus zal hij dan zijn, het grootsche werk, zijn ontzaglijke taak volbrengend!

Freiligrath teekent het in zijn gedicht: „De dooden aan de levenden” gewijd aan de slachtoffers van de revolutie van 1848 aldus:

„. En hij ontwaakt,
Hij zal en moet ontwaken,
De halve revolutie zal
Hij tot een gansche maken!
Hij wacht op 't gunstig oogenblik,
Dan springt hij op almachtig,
Geheven d'arm, met fladd'rend haar,
Staat hij daar wild en prachtig!

* * *

Langzaam, zeer langzaam wint het proletariaat de kracht, noodig voor den grooten beslissenden strijd. Onvermoeide propaganda, hechte, straffe organisatie, jaren van scholing, dat alles is noodig! Maar helder theoretisch inzicht kan de arbeidende klasse behoeden voor afdwalingen van den juisten weg, haar in den kortsten tijd de grootste afstand doen afleggen, op het pad der bevrijding.

En dat inzicht hebben Marx en Engels door het Communistisch Manifest den strijdenden werkers gebracht. Die wetenschap en de met den geest dier wetenschap bezielde organisatie is *onze* „wachter in den nacht.”

Het Nederlandsche proletariaat in massa nog verstaande van het leger der Internationale, maar toch reeds intuïtief voelend, dat het tot dat leger komen moet, vraagt in angstige stemming over de duisternis van het heden: „Wachter wat is er van den nacht?”

En de wachter kan hun, die eenmaal voor meer dan drie eeuwen de strijdvaardigsten onder het pas ontstane industriële proletariaat waren, hun, die thans echter van het internationale leger der arbeiders zoveel te vragen en te leeren hebben, de woorden van den ouden profet Jesaja als antwoord toeroepen, in deze dagen, nu wederom grootsche gebeurtenissen te geschieden staan:

„De Morgenstond is reeds aangebroken, ofschoon de nacht nog heerscht. Zoo gij te vragen hebt, vraagt! Keert weder, komt!”

Neen, ook de nacht heerscht al niet meer! Daar in het Oosten, in Duitschland en Rusland breken de eerste stralen van de vrijheidszon zich baan. „Het daghet in het Oosten.”

Rozengloed kleurt reeds de wolken,
Ochtendwind waait door de blaân,
Weldra is voor alle volken
't Heerlijk zonlicht opgegaan.

S. D. W.

De Communisten verklaren het openlijk, dat hun doel slechts bereikt kan worden door de geweldadige omverwerping van alle tot nu toe heerschende maatschappelijke orde. Dat de heerschende klasse siddere voor een communistische omwenteling! De proletariërs hebben daarbij niets te verliezen dan hun ketenen. Zij hebben een wereld te winnen.

Proletariërs aller landen, Vereenigt U!

Om de oude Vaan!

Uit een wetenschappelijk oogpunt zou men het een gelukkig feit kunnen noemen, dat de verjaardag van het Kommunistisch Manifest samenvalt met de tegenwoordige crisis.

De crisistheorie, waarop de overwinning van het proletariaat in het Manifest hoofdzakelijk steunt, vindt toch in de gebeurtenissen dezer dagen woord voor woord voor de zooveelste maal haar bevestiging. Er is te veel aan industriële voortbrengselen, te veel handel; nood en ellende ontstaan uit dien overvloed. De kapitalistische maatschappij weet zich geen raad met den door haar zelf geschapen rijkdom. De crisis kan slechts overwonnen worden door kunstmatige beperking der voortbrenging, door het vinden van nieuwe afzetgebieden of nog sterkere uitbuiting der bestaande. De grootere toename van het kapitalisme sluit onafwendbaar in zich de telkens scherper optredende

crisis, terwijl tegelijkertijd de middelen om de crisis meester te worden verminderen.

Dat alles hebben Marx en Engels 60 jaar geleden vastgesteld. Als zij het heden hadden gedaan, hadden zij het niet anders en niet beter kunnen doen.

Het kost het Nederlandsche proletariaat groote moeite deze waarheden in zich op te nemen, te verwerken en er naar te handelen. Men heeft het hun ook niet gemakkelijk gemaakt. Die vóór moesten gaan in de leer, waren de eersten die haar in twijfel trokken, of erger, haar ontkenden.

Zoo is *dit* uur voor ons „dogmatici” er een van vreugde en zelfvoldoening.

Onze trouw aan de Internationale wordt beloofd op de beste wijze, die wij konden hopen. Wij hebben het niet beter willen weten en ziet! het blijkt, dat wij het goed wisten.

En zooals het met de theorie der handelscrisisen is, is het met de andere groote lijnen, die in het Manifest zijn getrokken ter verklaring der maatschappelijke verhoudingen en hunne verdere ontwikkeling: de plaats, die de huidige arbeidersklasse, het proletariaat daarbij inneemt; het karakter van zijn strijd tegen de hem uitbuitende klasse, de bourgeoisie; de klassenstrijd en de middelen, die het bezit om dezen strijd te voeren; en de wijze, waarop zij dienen te worden aangewend.

Dat alles is dan ook gemeengoed geworden in de programma's van alle socialistische arbeiderspartijen; daarzonder is een dergelijk program eenvoudig niet meer denkbaar. Zij, die zoo gaarne Marx en Engels verloochenen, omdat zij het verkiezen in de zelf gebouwde luchtkasteelen te blijven wonen, vergeten dit maar al te dikwijls. Een sociaal-democraat, d. w. z. iemand, die tot een sociaal-democratische partij toetreedt en daarmee haar program aanvaardt, is van zelf Marxist. Wijst hij dien naam terug, dan begrijpt hij niets van dit program, want het staat of valt met het Marxisme. De filosofische theorieën van Marx zijn niet te scheiden van zijn politiek-economische, het zijn zelfs geen twee leden van één lichaam, neen, het een is het ander.

Daarom behoeft een arbeider, eer hij zich Marxist kan noemen, nog niet gestudeerd te hebben in de dikke boeken van Das Kapital. Marx heeft hem die moeite bespaard; hij heeft zelf de consequenties uit de door hem ontdekte theorieën voor de *praktijk* van den door de arbeiders te voeren klassestrijd getrokken. Zoo is het Marxisme dan vooral een methode en men vindt deze, als gezegd, in alle moderne sociaal-democratische programs. Maar deze methode aanvaarden en de beginselen, waarop zij gebouwd is verwerpen, dat is eenvoudig onverstand.

Het proletariaat kan deze methode, omdat zij de eenig mogelijke is, voor zijn strijd niet verwaarloozen. Dat is wel in ons land sterk bewezen.

De oude zoo levenslustige beweging is er door ten onder gegaan. Toen deze nog in haar volle kracht was, vond men zoo goed als in iedere socialistische arbeiderswoning de portretten van Marx en Engels. Het Manifest was het eerste, dat gekocht werd. Tot dat Domela Nieuwenhuis Marx, eerst verdekt en aarzelend, later openlijk en onomwonden afzwoer.

Dat was het begin van de débacle.

Enkelen hebben toen aan het Marxisme vastgehouden en wisten weer nieuwe strijders om zijn vaan te verzamelen. De S. D. A. P. werd *daaruit* geboren. Zij beschouwde het in de eerste jaren van haar bestaan als een eere naam, Marxistisch gescholden te worden.

Het is zeker niet te onpas, bij deze gelegenheid op die feiten eens de aandacht te vestigen; laten wij het maar ronduit zeggen, *als een waarschuwing*. Toen wij Nieuwenhuis in den beginne verweten, dat hij het Marxisme los liet, kwam hij daar heftig tegen op. Hij was het niets minder dan wie ook, alleen hij vatte het een *beetje* anders op! Nu men weet, hoe het met dat „beetje” geloopt is. *Heelemaal anders!* is het geworden.

Laten we dus het Marxisme hoog houden.

We willen het begrijpen en we zullen ermee strijden tegen het Kapitaal. Niet „een beetje anders”, maar alleen het volle Marxisme, dat is de Internationale Sociaal-democratie, zal onze strijdleuze zijn thans zooals toen in de dagen van het Kommunistisch Manifest!

A. S. DE LEVITA.

1848—1908.

„De burgerlijke productie en verkeersverhoudingen, de burgerlijke eigendomsverhoudingen, de moderne burgerlijke maatschappij, die zulke geweldige productie en verkeersmiddelen te voorschijn getooverd heeft, gelijkt den heksenmeester, die de onderaardsche machten niet meer beheerschen kan, die hij zelf opriep.”

Met deze woorden teekenen Marx en Engels in het

„Communistisch Manifest” de oorzaken van crises in de voortbrenging, de wanverhouding tusschen productievermogen en doelmatige voorziening.

Hoe hebben zich sedert de productieverhoudingen ontwikkeld?

De wereldproductie van ijzer, steeg van 4½ miljoen ton in 1850 tot 54 miljoen ton in 1905, werd dus *twaalfmaal* zoo groot.

De productie van steenkool, eveneens over de geheele aarde, steeg van 81 miljoen ton in 1850 tot 896 miljoen ton in 1905, werd dus *elfmaal* zoo groot.

Het spoorwegnet, over de aarde, breidde zich uit van 40 duizend Kilometer in 1850 tot 906 duizend Kilometer in 1905, werd dus 22½ maal zoo groot.

Eene uitbreiding van productie en productiemiddelen, zooals zelfs Marx en Engels die toen niet kunnen hebben gedroomd!

Met de onmacht echter der „burgerlijke maatschappij” om deze „productie te beheerschen”, staat het thans juist zoo, als *toen* door Marx en Engels uit den aard der kapitalistische voortbrenging werd afgeleid, dat *moest* komen.

Want de „productie beheerschen” beteekent thans als toen, de productie doelmatig aanwenden als voorziening.

Er zijn op dit oogenblik miljoenen arbeiders, die ervaren, dat de „burgerlijke maatschappij” deze doelmatige voorziening niet vermag. Zij hongeren, omdat hunne handen „teveel” hebben gemaakt.

Toch is er wel verschil tusschen de crisis van thans, en de crisis zooals Marx en Engels die toen zagen. Minder dan toen kan thans van de crises worden gezegd, wat het Communistisch Manifest er van zeide „zij brengen de geheele burgerlijke maatschappij in wanorde; zij brengen het bestaan van het burgerlijk eigendom in gevaar.” Veel meer dan voor zestig jaar, slagen de ondernemers er in, om zelf aan de ergste gevolgen der crises te ontkomen, al de ellende er van af te wentelen op de arbeidersklasse.

De „heksenmeester” ondernemersklasse, heeft zich sedert geoeffend in de nieuwe „zwarte kunst”, van scherpe uitbuiting door hooghouden der prijzen.

De onhoudbaarheid echter der kapitalistische voortbrenging voor de arbeidersklasse is niet minder geworden, dan Marx en Engels ze zagen. Integendeel treedt zij *nóg* scherper dan *toen* in het licht.

F. M. WIBAUT.

Ter Herdenking.

Plebejer zag Patriciër eens vallen;
De Hoorige den Ridder ondergaan;
En om den ouden vijand te weerstaan,
Omsloot de poorter zijne stee met hechte walen.

Doch nieuwe heerschers bracht het nieuwe leven,
Dat menschen-arbeidskracht als koopwaar kocht;
En zoo de taaie slavenbanden vlocht,
Waar in opnieuw het volk werd vastgeweven.

Mist van onwetendheid hing over eigen lijden.
Geen lokkend vergezicht, dat hoopvol uitzicht bood,
Maar dichte nevel, die het denken dicht omsloot;
En dolend was het zoeken naar bevrijden.

Daar rees een zonnegod van weten over 't duister
En schoot zijn schellen schijn door dichten nevel heen.
En ziet, voor 't oog der zwoegenden verscheen
De weg naar vrijheid in zijn vollen luister.

O, Marx-Apollo laat uw helder weten schijnen,
Dat vóórlicht op den weg, die naar bevrijding voert;

Waar, altijd wakend, nog de oude vijand loert,
Die door vereende macht der volken zal verdwijnen.

D. St.

Voor zestig jaren en thans.

Het valt moeilijk, om zich geheel te verplaatsen in de tijdsomstandigheden, waaronder het Kommunistische Manifest voor zestig jaren verscheen. De wijze, waarop daar niet alleen het wezen van het kapitalisme maar ook de ontwikkeling van den proletarischen klassenstrijd geschetst wordt, past zoo volkomen op onzen eigen tijd, dat men zich onwillekeurig telkens voorstelt, dat de ontwerpers van het Manifest de moderne ontwikkeling moeten hebben bijgewoond, die eerst na dien tijd plaats vond. Dit bewijst natuurlijk bovenal de buitengewone scherpte van blik en de gron-

dige wetenschap, waarmee Marx en Engels uit de vele ingewikkelde verschijnselen van het toenmalige nog onontwikkelde kapitalisme het wezenlijke, belangrijke en blijvende wisten te onderscheiden van het toevallige, voorbijgaande. Om de groote beteekenis van dit kleine boekje te kunnen beseffen, is dus in de eerste plaats noodig, dat men zich het groote verschil in de omstandigheden van toen en nu voor oogen voert.

Het Manifest geeft zelf daartoe de teksten aan de hand. Het schildert niet alleen den algemeenen ontwikkelingsgang der geschiedenis en dien van het kapitalisme in het bijzonder, het algemeene karakter en het doel van den proletarischen klassenstrijd en de theoretische opvattingen der kommunisten, die wij tegenwoordig het historisch materialisme noemen. Het grijpt bovendien in de tijdelijke omstandigheden in, geeft aanwijzingen, hoe de arbeiders tegenover de andere toenmalige partijen en leeringen staan moeten en op welke wijze zij zich met de politiek van den dag moeten bemoeien. Als men die gedeelten leest, die voor ons wel leerzaam, maar niet meer direct toepasselijk zijn, dan gevoelt men wel den enormen afstand tusschen toen en nu; dan begrijpt men eerst, wat een geweldige ontwikkeling de maatschappij in die 60 jaren heeft doorgemaakt, ondanks dat haar kapitalistisch grondkarakter gebleven is.

Kautsky heeft in een inleiding voor een nieuwe Deutsche uitgave van het K. M. (in 1906 verschenen) uitvoerig deze verandering der omstandigheden uiteengezet. In 1847 was de bourgeoisie nog revolutionair; zij moest nog om de volledige heerschappij in den staat strijden tegen vorstenmacht, grondadel of een kleine kliek van geldkapitalisten. De kleine burgerij, naast de boeren de talrijkste klasse der maatschappij, was vol vurigen moed en revolutionaire energie, om de burgerlijke vrijheid en de democratie te veroveren, teneinde zich tegen het haar bedreigende grootkapitaal zoo goed als tegen aristocratenwillekeur te kunnen teweer stellen. De arbeiders begonnen zich pas aarzelend te bewegen: ze voelden geheel kleinburgerlijk, onzelfstandig, en vormden in de maatschappelijke bewegingen de staart van de kleinburgerlijke democratie; eerst bij enkele voormannen kwam een duidelijk klassebewustzijn voor den dag. Daarom waren de raadgevingen van het Manifest vooral op dit doel gericht: *laaten* de kleine burgerij te laten komen, dat zij een aparte klasse waren met eigen belangen, en haardoor zelfstandig te maken tegenover de kleine burgerij. Laat u niet door de democratische frases in den waan brengen, dat gij alleen maar met de kleine bourgeoisie samen te overwinnen hebt, en dat dan alles harmonie, geluk en zonneschijn is, zoo zeiden de kommunisten in dit Manifest en elders telkens opnieuw; neen, hun belangen en de uwe zijn verschillend; met de democratische zegepraal begint voor u eerst de voornaamste strijd; wantrouw dus vooral uw bondgenooten. De revolutie van '48 leverde de praktijk tot deze theorie; de arbeiders werden door de bourgeoisie bedrogen, en waar zij daarop voor hun eigen zaak opkwamen, met geweld neergeslagen.

Hoe geheel anders zijn de klasseverhoudingen nu! Sinds 1848 heeft de bourgeoisie alle revolutionaire ideeën opgegeven, en waar ze de staatsmacht niet veroveren kon, zich er bij neergelegd, dat de heerschers tenminste rekening met haar en haar kapitalistische behoeften houden. De kleine burgerij en de kleine boeren zijn hoe langer hoe meer te gronde gegaan, in armoedige levensomstandigheden gekomen en alle veerkracht, alle revolutionaire energie is bij hen verdwenen. Zooals wij de kleine burgerij nu kennen, bekrompen en reactionair, kunnen wij ons niet voorstellen, dat zij vroeger zoo anders was. Geen eerbied wekt ze meer, maar enkel medelijden; ze kan zichzelf niet helpen, loopt in haar domheid in den val van ieder demagoog en haar eenigste redding bestaat daarin, dat het proletariaat het socialisme doorzet. Het proletariaat staat daarentegen fier en sterk, vol strijdensmoed en revolutionaire energie, met een klaar klassenbewustzijn als een miljoenenallig krachtig georganiseerd leger tegenover het kapitalisme. Burgerlijk-democratische partijen, waaraan het proletariaat zich zou kunnen aansluiten, zijn er niet meer; wel zou voor het omgekeerde reden zijn, maar daarvoor hebben die „democraten” gewoonlijk ook te veel klassenbewustzijn.

Ook in ander opzicht is alles veranderd. Toen het Manifest verscheen, kon de bourgeoisie slechts door revolutionair optreden de heerschappij winnen, en daar leek de mogelijkheid voor het proletariaat niet uitgesloten, haar door een forschen aanval die heerschappij te ontrukken, voor ze zich vastgenesteld had. Het leger was dan ontworpen, het volk gewapend, de autoriteit van de pas omhooggestegen parvenu's nog niet gevestigd. Daarom moest toen de taktiek van den gewapenden opstand de beste lijken. Toen deze echter

door het te hooploopen van alle bezittende klassen mislukte, kon de bourgeoisie zich overal rustig in de staatsmacht innestelen, en deze vooral sterk maken tegenover de volksmassa. Daardoor werd een nieuwe proletarische taktiek noodig: in plaats van bij verrassing in de vesting indringen tegelijk met de nieuwe bezetting kwam de langzame, taaië belegering, het voet voor voet veroveren van kleine voordeelen: de parlementaire en de vakverenigings-strijd. Enorm is onze macht door die lange worsteling toegenomen, maar ook de bezittende klasse heeft zich buitengewoon versterkt. Daardoor zijn thans geheel nieuwe tactische strijdmethoden nodig, waarvan men voor zestig jaren nog geen flauw vermoeden kon hebben. De burgerlijke staat, die toen nog op moest komen, heeft na 48 een halve eeuw van bloei en kracht doorleefd, waarin zij de geheele maatschappij beheerschte; thans staat zij aan het einde van haar ontwikkeling en nadert de tijd, waarin de geweldige organisatie en kracht der arbeidersklasse haar ten onder zullen brengen en daarmee aan het kapitalisme een einde maken. A. P.

Persoonlijke herinnering.

Het was in 1888, te Londen, dat ik voor de eerste maal een socialistische redevoering hoorde. Op een mooien Zondagmorgen wandelend door het Victoria Park, werd mijn aandacht getrokken door een man, die, staande op een draagbaar tribune, waarboven een roode vlag wapperde, een vrij groote volksmenigte toesprak. Curiositeitshalve ging ik luisteren. Aanvankelijk begreep ik ongeveer niets van hetgeen de spreker zeide — d.w.z. ik verstond de woorden wel, doch vatte den zin van het betoog niet. En ik zou vermoedelijk na enkele minuten zijn heengegaan, had de man mij niet gebodigd door zijn wijze van spreken, door zijn hartstochtelijke voordracht en zijn tastbaar enthousiasme.

Langzamerhand begon ik iets te vatten van hetgeen de spreker bedoelde. Onduidelijk als mij alles nog was, kreeg ik toch zoo het vage besef, dat wat die man daar zeide sloeg op mijn leven als arbeider. Instinctmatig voelde ik, dat daar onder woorden werd gebracht, wat mij zoo dikwijls onbestemd was gegaan door mijn jonge hoofd: de onzekerheid, de leegte, de hopeloosheid, stoffelijk zoowel als geestelijk van het arbeidersbestaan.

En toen de spreker, na zijn ontleding van dat bestaan, overging tot een schildering van de oorzaken, en daarna tot een uiteenzetting van den éénigen weg tot verbetering, van het socialisme dus — toen was het alsof op eenmaal eene nieuwe wereld voor mij geopend werd en stond onmiddellijk bij mij vast: daar moest ik meer van weten.

De spreker had geëindigd; de gebruikelijke malle vragen waren gesteld en beantwoord; de collecte was gehouden; de spreker en enkele vrienden rolden de roode vlag op en begonnen het tribune dicht te vouwen. Schroomvallig sprak ik den redeenaar aan, vertelde hem hoe ik onder den indruk van zijn woord was gekomen en vroeg hem wat ik nu lezen moest, om van het socialisme meer te weten. Hij hoorde mij belangstellend aan, zeide veel genoeg te hebben van hetgeen ik hem had meegedeeld, opende een pak brochures, die hij bij zich had, nam er een boekje uit en zei: Hier, vriend, lees dat nu maar; beter is er niet; als je het aandachtig hebt bestudeerd, dan weet je niet alleen „meer” van het socialisme, maar dan weet je er alles van.

Ik betaalde mijn drie stuivers, ging naar huis, haalde het boekje voor den dag en las den titel: *The Manifesto of the Communist Party*. Daarop begon ik het boekje te lezen, en las zonder op te zien door, tot het „Proletariërs aller landen vereenigt u!” voor de eerste maal in mijn leven als in vurige letters stond voor mijn verrukte oogen.

En toen wist ik er alles van.

De spreker uit het Victoria Park had geen woord te veel gezegd.

's Morgens was ik uitgegaan als een onbenullige jongen, als een van de talloze volslagen onbewuste arbeiders — 's avonds was ik een overtuigd socialist, gewapend met het beste dat het socialistische tuighuis bevat.

In enkele uren was ik een ander mensch geworden, was er in mijn leven een ongedroomd keerpunt gekomen, was een onbluschbaar licht gaan stralen over mijn geest.

Het Communistisch Manifest had het wonder gewrocht. Een der tienduizenden was ik, die door het onsterfelijke woord van Marx en Engels gebracht werd tot het ééne dat thans in de wereld waard is er voor te leven, te werken, te strijden: het socialisme.

Als men mij dan ook zou vragen: „wat acht gij het beste propagandamiddel?” — dan zou ik antwoorden: neem al het voor de propaganda beschikbare geld, besteed het aan het mooi, welverzorgd drukken van *Het Communistisch Manifest* en verspreid het dan gratis in tienduizendtallen over het gansche land.

Want niemand kan beter, juister, kantiger, logischer, begeesterender zeggen *al* wat van en over het socialisme te zeggen valt, dan Marx en Engels het hebben gezegd in hun onvergankelijk geschrift.

Want mijn Engelsche mentor van vóór 20 jaren heeft gelijk gehad: wie *Het Communistisch Manifest* heeft gelezen, weet van het socialisme *alles*.

Als morgen de geheele socialistische litteratuur vernietigd werd — het zou niets beteekenen, als maar één exemplaar bewaard bleef van dat 60-jarige boekje, dat nog altijd is en immer zijn zal de frissche bron voor het socialistisch weten, kunnen en doen.

Laren, 5-2-'08.

HENRI POLAK.

De bourgeoisie produceert vóór alles haar eigen doodgraver. Haar ondergang en de zege van het proletariaat zijn even onvermijdelijk.

Burgerlijke onjuistheid en proletarische waarheid.

„... Het is het meest byzondere geschrift, dat de wereldlitteratuur kent. Het zit vol onjuistheden en onrijpe ideeën en het is niettemin een onovertroffen meesterstuk van meeslepend-hooge vlucht.

Het bevat een rijkdom van gedachten, die aan het fabelachtige grenst, te meer wanneer men wél bedenkt dat de samenstellers jonge mannen waren, die nog geen dertig jaren telden.

De slotsom van menig betoog lijkt als door een profetische wijsheid ingegeven.

Men heeft gezegd, dat alle kennis van het wezen der moderne maatschappij besloten ligt in het *Kommunistisch Manifest*. En dit is inderdaad tot op zekere hoogte juist; alleen dat alles er slechts als in spreuken is gezegd, en maar vluchtig aangegeven. Maar men moge zich tientallen van jaren met ijver gewijd hebben aan de studie van de maatschappelijke feiten en verhoudingen — men vindt altijd weer nieuwe, onverwachte nog niet gehoorde waarheden in het *Kommunistisch Manifest*.

Ik heb het nu honderd en nog eens honderd maal gelezen, en telkens pakt het mij opnieuw, als ik het weer in handen neem.

Ook Marx en Engels zelf hebben in hun latere geschriften slechts nader uitgewerkt, hetgeen zij in dit weergaloos geniaal jeugd-ontwerp de wereld hadden geschonken.

Aldus Werner Sombart, de Duitsche professor, die — in zijn pogingen om de theorie der burgerlijke economie te herzien tot een wetenschappelijk stelsel van gelouterd kapitalisme, dat den ethisch aangedanen en onvoldanen in de bourgeoisie soelaas kan schenken om dat het gelouterd is, en bevrediging omdat het kapitalisme blijft — even ver boven zijn Hollandschen Kollega Treub uitsteekt als de Duitsche Sociaal-democratie die van ons land overtreft.

Op Treub, den theoreticus der kleinburgerlijkheid, in een landje met sloomen ontwikkelingsgang en geringe verhoudingen, maken de grandiose analyse en de stoute conceptie van Marx en Engels den indruk van groteske frasen en buitensporigheden, waar hij grofjes om lacht en waarom hij zal aantoonen, dat het niets dan „malligheid, allemaal malligheid” is.

Sombart, levend in een land, waar men vlak voor de oogen den geweldigen groei van het Kapitalisme ziet, de buitengemeen snelle bedrijfssamentrekking, de coalities der groot-ondernemers, land zwaar van het gedruisch van den klassenstrijd, waar de organisatie van het proletariaat de honderdduizenden tot miljoenen zag zwellen, — erkent wel, dat van het Marxisme de grootsche proporties evenredig zijn aan die van het kapitalisme, dat het bedoelt te verklaren.

Maar burgerlijk denker en hoffelijk-mooi-schrijver die hij is en blijft, wil hij wel, uit het tegenwoordige terugziende naar het vroegere, een complimenteuse buiging maken voor Marx voorzoover en omdat de feiten een niet meer te ontkennen bevestiging brachten van wat deze voor jaren voorzei, doch, zoodra hij in het tegenwoordige de knooppunten moet zoeken,

vanwaar de draden der Maatschappelijke ontwikkeling verder loopen naar de toekomst, begeeft hem het oordeel, en stamelt hij wat van „onjuistheden en onrijpe ideeën.”

Het Marxisme diende zoo betamelijk en bescheiden te zijn op te houden waar Sombart begint..

Dat het kapitalisme zich heeft ontwikkeld, gelijk het deed tot nu toe, het wordt van Marx, „profetische Wijsheid” genoemd.

Dat het zich zal ontwikkelen tot waar en totdat het proletariaat het socialisme brengen zal, is een „onrijpe idee”.

Het is het Marxisme gehalveerd, het is Marx in de boekenkast gezet: — afdeling „historie”.

Maar voor het proletariaat is het Marxisme de historie der toekomst en de toekomst der historie, juist omdat de geschiedenis van het kapitalisme is geweest gelijk zij is gebleken te zijn, en gelijk Marx haar heeft vóór gezien.

De toorts, door Marx en Engels ontstoken in het *Kommunistisch Manifest*, — de professor heeft alle lof voor het licht, dat zij heeft verspreid, maar voor het tegenwoordige kan zij nog slechts dienen om er zijn studeerlamp mee aan te steken.

Maar voor het proletariaat is het Marxisme de helstralende baken, die het den weg wijst uit de duisternissen van het kapitalisme, en die den weifelenden stap eener onwetende massa maakt tot den dreunend zeker-beraden tred van wél-geschaarde legioenen.

Voor den professor heeft het *Kommunistisch Manifest* zijn „Schuldigheid” gedaan. En hij heeft er daarom wel een pluimpje voor over.

Voor de sociaal-democratie echter is de „onjuistheid” die Sombart verwerpt, van de hoogste waarde en waarheid.

Zij zal haar „Schuldigheid” eerst hebben gedaan, wanneer zij tot de bourgeoisie zal hebben gezegd — én het zal weten te volbrengen — dat zij „kann gehen.”

MÉNDELS.

Het Kommunistisch Manifest en onze dagen.

Toen Marx en Engels in het *Kommunistisch Manifest* het wezen van het moderne kapitalisme en het karakter der bourgeoisie blootlegden, was dat moderne kapitalisme eerst in het begin van zijn ontwikkeling en die bourgeoisie aan den aanvang van haar machts-ontplooiing. Het grootindustriëel bedrijf beheerschte feitelijk nog slechts één land: Engeland, en had zelfs in dat land nog slechts één tak van bedrijf geheel omgewenteld: de textiel-industrie. De industriële ontwikkeling van Duitschland stond nog in de kinderschoenen; die van België eveneens; de overige staten van Europa en de Vereenigde Staten van Amerika waren nog bijna zuiver agrarisch; de groote metaalnijverheid begon pas, het internationale spoorweg- en stoomvaartnet bestond eerst uit enkele wijde mazen zonder onderling verband; van de chemische industrie en electro-techniek waren nog eerst de grondslagen gelegd. De geweldige expansie van het kapitalisme moest dus nog komen: uit de eerste kernen, uit een nog klein en zwak begin demonstreerden Marx en Engels de wereld in wording, de grootkapitalistische maatschappij van onzen tijd.

De weergalooze expansiekracht van de kapitalistische productie, dat is dus ook de enorme levenskracht der burgerlijke maatschappij, konden zij onmogelijk geheel voorzien: vandaar dat zij meenden, dat de proletarische revolutie zich onmiddellijk zou aansluiten aan de burgerlijke, wier voortteekenen in 1847 duidelijk werden. Vandaar, dat zij niet voorzagen, dat gedurende een lang tijdperk, het tijdperk van de volle expansie van het kapitalisme en de volledige heerschappij der bourgeoisie: *het tijdperk van het burgerlijk parlementarisme*, de voornaamste taak der arbeidersklasse de voorbereiding tot de proletarische revolutie zou zijn (bewustwording en organisatie).

Maar zoo Marx en Engels het vermogen tot expansie van het kapitalisme in die dagen niet geheel konden doorgronden — evenmin als men van een kind, wiens aanleg men doorschouwt, voorspellen kan, tot welke hoogte die aanleg hem zal voeren — het wezen van het kapitalisme doorzagen zij volkomen klaar. Zijn wezen als mateloze dorst naar winst, zijn daaruit volgende verhouding tot de arbeidende klassen als de grootst mogelijke uitbuiting.

De enorme ontwikkeling der productiekrachten gedurende zestig jaar van kapitalisme is, natuurlijk, niet geheel zonder invloed geweest op de stoffelijke en geestelijke levensvoorwaarden van het proletariaat. Goedkoop en snel verkeer, gas en water, levensmiddelen uit andere landen en werelddeelen, couranten en periodieken: zij zijn voor den arbeider onzer dagen

Bezoek de vergaderingen voor het Kommunistisch Manifest

bereikbaar, zij zijn voor hem onontbeerlijk geworden. Ook heeft de kapitalistische ontwikkeling de vormen der uitbuiting gewijzigd: veel van het kleinzielige, peuterige, wat haar in het begin-stadium aanhing, is althans in de verst-gevorderde landen, streken en industrieën vervallen (zoo b. v. de gedwongen winkelnering). In sommige opzichten, voornamelijk in, wat aangaat de arbeidsduur, is de uitbuiting in de lengte, extensief verminderd, om in de diepte, intensief, te kunnen toenemen.

Maar noch de verandering in den absoluten levens-toestand van het proletariaat, noch die in de vormen der uitbuiting, zijn op het *wezen* dier uitbuiting, op de verhouding *tusschen* uitbuiters en uitgebuiten, tusschen bourgeoisie en arbeidersklasse van den allerminsten invloed. Dat *wezen* is na zestig jaar nog volkomen hetzelfde, als de makers van het Kommunistisch Manifest het hebben uitgebeeld in die granieten volzinnen van het eerste propaganda-geschrift van het wetenschappelijk socialisme.

Uit het kapitalisme volgt, nu als toen, noodzakelijk en noodlottig, de onmogelijkheid voor de arbeidersklasse, om in dagen van jeugd en kracht gelijk in tijdperken, dat haar arbeidskracht geregeld koopers vindt, genoegzaam „reserve” te vormen, d. w. z. genoeg over te leggen, om bij verzwakking en ouderdom, om in perioden van werkeloosheid van te kunnen bestaan. Uit het kapitalisme volgt, nu als toen, de afwisseling van tijdperken, waarin de arbeidskracht door den winstgragen ondernemer tot den laatsten druppel uit het lichaam van den arbeider wordt gewrongen, met tijdperken, waarin die arbeidskracht, het eenige bestaansmiddel van den arbeider, onverkoopbaar is. Uit het *wezen* van het kapitalisme volgen nog altijd „de maatschappelijke epidemieën der overproductie”; de perioden, waarin zij niet in staat is „haren slaaf het bestaan zelfs binnen zijn slavernij te verzekeren”, waarin zij gedwongen is, hem in een toestand te laten verzinken, „waarin zij hem voeden moet, inplaats van door hem gevoed te worden.” En, willen wij toevoegen aan deze zinsnede, wier bittere waarheid voor vandaag geschreven schijnt, — waarin zij in ruil voor den aalmoes, waarmee zij het leven van haar slaaf rekt, — rekt opdat hij morgen opnieuw moge aanvangen den gouden keten, die hem omknelt, zwaarder en langer te maken, — van hem eischt, dat hij zijn ellende verberge voor haar oogen, en door geen kreet van rebellie, geen opstandig gebaar, de „tijd van rust” store, de behagelijke digestie die, volgens de uitlating van een Amerikaansch trustkoning, de crisistijd beduidt. . . . voor de bezitters en heerschers.

Nu als toen volgt nog uit het kapitalisme de *overmacht* van het kapitaal, de onmogelijkheid voor de arbeiders, anders dan „voorbijgaand te zegevieren”. Maar — nu als toen is „het eigenlijk resultaat van al hunne worstelingen niet het onmiddellijk resultaat, maar de altijd verder om zich grijpende vereeniging van arbeiders.” Die vereeniging in den alleruitgebreidsten zin van het woord, als organisatie, als bewustzijn, als min of meer helder socialistisch en revolutionair besef, zij is sedert de dagen dat het Kommunistisch Manifest geschreven werd, — dat het een werkende kracht, een eigen faktor werd in den proletarischen klassenstrijd — onophoudelijk, onweerstaanbaar vooruit gegaan. En zij heeft in onze dagen, althans in de meest vooraanstaande landen, een hoogtegraad bereikt, waarop een enkele schok voldoende kan zijn, den klassenstrijd uit de periode van voornamelijk voorbereiding te doen overgaan in de periode van den eindstrijd, van de strijd om de politieke macht. Dit is het belangrijke onderscheid tusschen onze dagen en die van het Kommunistisch Manifest.

H. R. H.

Het denken van gisteren en heden.

Hoe hebben Marx en Engels met hun *Communistic Manifest* onze denkmethode gewijzigd en omgekeerd!

Voor honderd en zelfs vijftig jaar was de geschiedkundige doorgaans nog 'n romanschrijver, welke de gebeurtenissen vooral van zijn subjectief standpunt beschouwde. 't Geschiedkundig feit was, in zijn opvatting, iets heel simpels. Hij aanzag dit als een uiting van de jaloerschheid der goden of wel van den wil eener oppermacht. Dat was eenvoudig en verplichtte niemand na te denken. Dat was 'n looper, die op vele sloten paste en die gebezigd werd van de Oudheid af. Maar de wijsgeeren der XVIIIe eeuw, die zooveel

torens omgekanteld hebben, hadden geen vree met die verklaring, die eigenlijk niets opklaarde en het vraagteken enkel verplaatste. Zij wilden waarschijnlijk geen oppermachten verantwoordelijk maken voor de boosheid der menschen en het blanke kleed der ideale gestalten niet bemorsen met het drab onzer zelfzucht. Zij dachten, dat de opklaring der aardse kampen te zoeken was op den wereldkloot zelf, en, onder den bewusten of onbewusten invloed van 't pantheïsme, zochten zij opheldering in het wezen der natuur.

Zoo gebeurde het, dat de wetenschap zich voor de tweede maal vastschroefde aan een stelsel zonder uitkomst; want in de plaats van de verpersoonlijking *Godheid* had men enkel de verpersoonlijking *Natuur* gesteld. Het feit was niet meer *goddelijk*, het was *natuurlijk*, en daarmee punctum. Het oorspronkelijke in die nieuwe opvatting was, dat Prometheus het vuur aan den hemel had ontrukkt. Ongelukkiglijk, toen hij zijn baak wou ontsteken, bleek het, dat de toorts doornat was. Maar de groote zeewegen stonden nu toch open.

De denkers zochten en bouwden systemen op. En zooals het ons de geschiedenis van alle wetenschappen leert, kwamen eerst de mannen met de parcellaire denkbeelden, en daarna de man met de machtige synthesis. De [geniale Beethoven met zijn heerlijke polyphonie, de soms zoo platte Meyerbeer met zijne soms zoo koene orchestratie, de fijne doordringende Schubert met zijne dramatische opvatting van 't lied brengen ons tot Richard Wagner, die de polyphonie uitwerkt, de orchestrale stoutheden vermenigvuldigt en dit alles inlijft in de Schubert-methode, toegepast op de opera. Zoo ook brachten de Scheppers van de economische conceptie alle voorafgaande verbrokkelde opvattingen saam in een grootsche begripsverbinding en gaven aan dat machtig stuk voldoende veerkracht en taaiheid om gedurende een halve eeuw aan de critiek zegevierend te weerstaan.

De interpretatie door de natuur voldeed niet lang, en nu werd het geschiedkundig feit het product van het *midden*. Vruchtbare opvatting, wier schaduwzijde de eenzijdigheid is, want het *Chineesche midden* verklaart ons *geenszins* waarom dit een Europeesche markt moest worden en waarom aldaar de Westersche legers, gehuld in den mantel der beschaving, 'n rijk vreemd volk zijn gaan plunderen.

Anderen vervielen in nieuwe abstracties.

Bij enkelen onder hen werd de geschiedkundige beweging bijna vereenzelvigd met de ontwikkeling van den *staat* en zij vergaten, dat de Staat enkel een voortbrengsel der maatschappij is, een machttuitdrukking der heerschende klasse.

Bij anderen was in de geschiedenis vooral toongevend het *begrip van recht*, alsof, wat men „recht” noemt, niet progressief of regressief evolueerde, alsof het „recht” doorgaans iets anders zijn kon als het „recht van den sterkste”, als 'n weerkaatsing van zegevierende belangen.

Nauwverwant met die opvatting, is degene welke, met Hegel, de geschiedenis beschouwt als een kind der *idee*, theorie die ietwat algemeener geformuleerd is dan gene, maar wier grondbegrip dat der vorige bevat. Hoe nu de aanhangers dier concepties weten uit te leggen, waarom de wreedste slavernij bloeide in de prachtigste tijden der Grieksche en moderne wijsbegeerte, blijft voor mij een gesloten boek.

Van *recht* en *idee* sprongen anderen op de abstractie *wil*, alsof de wil van Bonaparte de hoofdleder van zijn eigen lot geweest was, alsof de wil vooral niet afhing van den nood.

Met Buckle en Spencer, die wijzen op den vooruitgang der kennissen en de loutering der gevoelens, blijven we eigenlijk in denzelfden maalstroom draaien, want hun ook ontsnappen de redenen en de oorzaak der moderne ellende, voortwoekerend in eene ontwikkelde maatschappij.

Eindelijk komen we met Carlyle, op het concrete terug, en hij put de serie: *God, Natuur, Mensch*, uit. Volgens hem is de geschiedenis enkel bepaald door de werking van de helden der samenleving, alsof de persoonlijkheid Attila-Etzel de geschiedenis der migraties kon uitleggen.

Zoo geraken we langzaam tot de stelling, der „materialistische conceptie” of beter gezegd der „economische opvatting” der geschiedenis, die heden aanhangers vindt in de kringen, welke haar vroeger met drift bekampten en die zelfs practisch beoefend wordt door mannen, welke haar nog ontkennen. Doorgaans, nogtans, wordt ze door de moderne geleerden

aangenomen en huldigen deze de uitspraak van een tegenstander der marxistische theorieën, van Masaryk, die vòòr enkele jaren schreef in zijn bekend boek: „Die philosophischen und sociologischen Grundlagen des Marxismus”: Het historisch materialisme „of beter gezegd, de juistere opvatting van de belangrjkheid der economische factoren en de herleiding der ideologische invloeden op leven en ontwikkeling der maatschappijen tot hun juiste waarde, maakt voortaan deel uit van het onbetwist patrimonium van sociologie, van geschiedenis en van politiek.”

Wie denkt er heden nog aan, den oorlog tegen Transvaal te herleiden tot een rassenstrijd, tot een godsdienstige twist of 'n persoonlijke veete tusschen machtige personages? De goudmijnen waren oorzaak van dat bloedvergieten.

De romantische opvatting van Conscience en zijne tijdgenooten nopens den strijd van 1302 is dood en begraven, en iedereen weet nu, door de werken van Pirenne, van Desmarez, van Fris en anderen, welke sociale belangen op 't spel stonden.

De economische conceptie der geschiedenis is geen *doel*, maar een *middel*. Het is een „Canon” van opklaring. Haar aanhangers denken, dat de economische inrichting der maatschappij den zekersten leiddraad uitmaakt voor 't begrip der geschiedkundige feiten. Zij verwerpen *a priori* geen enkel factor, noch den invloed van hoogere altruïstische denkbeelden, noch den invloed van machtige personaliteiten, maar zij oordeelen dat het artificiëel midden, geschapen door de productie, waarvan de gansche maatschappij afhangt, doorgaans een vaster en vruchtbaarder standpunt uitmaakt dan de manieren van interpretatie, welke voorheen hun stempel gedrukt hebben op de werken van geschiedenis en wijsbegeerte. Zooals het leven één is, zoo ook maakt de geschiedenis 'n eenheid uit; 'n complexe eenheid, die als 'n zee gestuwd wordt naar vele havens, die ebt en vloedt, die boven holt naar links en soms in de diepten stroomt naar rechts, wier grootste kracht dikwerf aan den toeschouwer ontsnapt en de geschiedschrijver is rekening te houden met die actie en met die reactie, en dan zijn resultaten nog voor te stellen met het oog op de onzekerheid van alle pogen van 't menschedom, wiens lange ondervinding ons, tijdgenooten, heeft geleerd niet meer te dobberen op den oceaan van het absolute, maar zich tevreden te stellen, in alle bescheidenheid met de zekerder vaarten van 't relativisme.

CAM. HUYSMANS.

Advertentiën.

KARL MARX und FRIEDRICH ENGELS DAS KOMMUNISTISCHE MANIFEST.

Mit Vorwort von KARL KAUTSKY.

Prijs 35 cent (fr. p. p. 40 cent).

Hollandsche vertaling van Dr. H. GORTER (zonder voorwoord v. KAUTSKY) 20 cent (fr. p. p. 25 cent).

H. A. WAKKER's BOEKHANDEL,

Rotterdam, Botersloot 52.

Telefoon 2465.

Hier langs afknippen.

INVULLINGSBILJET.

De ondergeteekende:

(naam):

(plaats):

(adres):

wenscht zich te abonneeren op „De Tribune,” tegen 40 cent per kwartaal.

Kan opgezonden worden met 1 cents postzegel aan de administratie,

Wijtenbachstraat 13 huis Amsterdam.